

W. Nowakowski. Das Samland in der römischen Kaiserzeit und seine Verbindungen mit dem römischen Reich und der barbarischen Welt; Veröffentlichung des Vorgeschichtlichen Seminars Marburg. Sonderband 10 (bearb. und hrsg. von. C. von Carnap-Bornheim). Marburg–Warszawa, 1996.

Iš tiesų šios monografijos išleidimas tarsi patvirtina paties autoriaus kartą pasakytą mintį, kad archeologai gali ne tik kasti, bet ir skaityti. Lenkų tyrinėtojas W. Nowakowski aptaria Sembos pusiasalio kultūrą, kurią vadina Dollkeimio–Kovrovo vardu pagal to paties pavadinimo romėniško laikotarpio kapinyno vietovardį, naudodamasis publikacijomis ir išlikusia archeologinių tyrinėjimų archyvine medžiaga buvusioje Prūsijoje iki II pasaulinio karo. Aptardamas Dollkeimio, Grebieteno, Wiekau, Eislietheno, Wackerno, Greibau, Corjeiteno, Tengeno, Warengeno, Warnikamo (pateikiami senieji oficialūs pavadinimai) kapinynų medžiagą, jis išskiria kiekvieno jų naudojimo laiko atkarpas (*Zeitstufe*), kaip padalijami tam tikromis grupėmis pagal koreliacinę chronologiją. W. Nowakowski, fazėmis išskirstydamas radinių kompleksus, iš esmės parodo bendruomenės, naudojusios tam tikrą kapinyną, gyvavimo trukmę ir jos ritmą. Pavyzdžiui, Wiekau kapinynas įkurtas anksčiausiai, o jo naudojimo laikotarpio pirmasis tarpsnis sutampa su viso regiono chronologijos periodais A3–B1. Tuo tarpu Dollkeimio kapinyno pirminė stadija sutampa jau su antruoju Wiekau kapinyno naudojimo tarpsniu (periodas B2a). Autorius ne tik pateikia koreliacines bei kapų kompleksų lenteles, bet ir komentuoja kiekvieno kapinyno laikotarpio tarpsnio (*Zeitstufe*) radinius, aptaria tam tikro tipo pasirodymą ir išnykimą, būdingumą Dollkeimio kultūros paminklams ir kitų archeologinių kultūrų ar Romos imperijos provincijų įtaką. Synchronizuodamas atskirus kapinynų gyvavimo tarpsnius tarpusavyje, W. Nowakowski juos lygina ir su Pševorsko ar Vielbarko kultūrų periodais. Išskirdamas atskirų kapinynų periodų pagrindinius – svarbiausius – radinių tipus, fazėmis synchronizuoja bendrą Dollkeimio kultūros ritmą su Vidurio Europos chronologija. Todėl I fazei išskirti tinkamiausios pasirodė prūsų šalutinės serijos akinės segės, labai profiliuotos segės (A 72) ir t. t. Autorius išskiria šešias Sembos radinių kompleksų fazes nuo I a. po Kr. (periodas B2a) iki V a. II pusės – VI a. pradžios. Paskutinė VI fazė (paskutinis V a. ketvirtis – pirmieji VI amžiaus dešimtmečiai), autoriaus nuomone, yra pereinamoji, baigianti „romėniškąją“ Dollkeimio–Kovrovo kultūrą ir

jos kapinynų gyvavimo laiką. Kokie dirbinių tipai žymi vieną ar kitą Dollkeimio–Kovrovo kultūros fazę, iliustruojama piešiniais Nr. 107 lentelėje.

Kitame skyriuje aptariami šios Sembos kultūros bruožai romėniškuoju laikotarpiu, kurie apibūdinami atliekant skirtingų kultūrinio palikimo elementų analizę. Taigi atskirame skyrelyje W. Nowakowski išskiria svarbiausius drabužių (kiek galima iš kapinynų medžiagos rekonstruoti) ir papuošalų nešiosenos būdus, ginkluotės tipą. Kiekviena fazė turi „grynai sembiškų“ dirbinių ir dirbinių, būdingų ne tik aptariamai kultūrai. Vietinių ir bendreregioninių dirbinių balansas, autoriaus tyrinėjimų duomenimis, kiek skiriasi kiekvienoje fazėje. Pavyzdžiui, jau II fazėje (periodai B2/C1–C1a) Dollkeimio kultūra ima šiek tiek prarasti savo individualumą, nes pradeda plisti naujos papuošalų formos, veikiamos Vielbarko ir Bogačevo kultūrų. Autorius, sistemindamas duomenis, tuo pat metu seka, kokiais puošybos ar ginkluotės elementais tęsiamas kultūrinis palikimas – taigi I fazėje išskiria sembiški moterų diržai, papuošti liejimo technika pagamintais puošniais apkalais, o III fazėje (C1–C2) diržai vis dar madingi, nors ir su paprastesniais žalvarinių plokštelių apkalais. Toliau trumpai analizuojami kapų tipai ir laidojimo būdas, taip pat įvertinamas ankstesnių tyrinėtojų požiūris į biritualizmo ar žirgų kapų ištakas Semboje. W. Nowakowski skiria keletą pastabų ir netirtai Sembos gyvenviečių problemai. Likę tos kultūros gyventojų gamybos produktai: medžio, geležies dirbiniai, vietiniai emalio karoliai leidžia spėti apie tuometines žaliavų šaltinių (miškų, pelkių) panaudojimo apimtis. Tuo tarpu atidi romėniško importo (tiek materialiu, tiek idėjų pavidalu) analizė suteikė autoriui daugiau galimybių atskleisti Dollkeimio kultūros gyvybingumą ryšių su romėniškuoju pasauliu kontekste. Kaip rašoma 65 puslapyje, būtent tie ryšiai „buvo pamatas visiems kontaktams tarp Dollkeimio–Kovrovo kultūros gyventojų ir kitų barbarų genčių, o daugiausia Vielbarko kultūros Vyslos žemupyje gyventojų“. Atskirai aptaręs romėniškų prekių rūšis (segės, *terra sigillata* keramiką, durklus, stiklo indų fragmentus) ir vietinius gaminius, kurių atsiradimą sąlygojo importas, W. Nowakowski pažymi,

kad didžiausią romėniškosios civilizacijos įtaką Dollkeimio–Kovrovo kultūra patyrė I ir II fazėse (I a. paskutinis ketvirtis – III a. pradžia), o monetų padaugėja III fazėje (III a. pradžia – maždaug 300 metai), kai romėniškų prekių kiekis mažėja. Gintaras, kurio poreikis Romoje lėmė to meto Sambijos klestėjimą, vaizdingai autoriaus lyginamas su tokiomis modernių laikų prekėmis kaip bananai ir cukrausvėdrės (p. 80).

Lietuvos archeologams turėtų būti ypač įdomi knygos dalis, kurioje tyrinėjamas Dollkeimio–Kovrovo kultūros ryšys su kitomis baltų kultūromis: Bogačevo kultūra Mozūrijoje, Vakarų Lietuvos, Nemuno žemupio, Vidurio Lietuvos kapinynų, Lietuvos–Pietų Latvijos pilkapių, Žemaitijos plokštinių kapinynų, Rytų Lietuvos pilkapių ir sudūvių kultūrinėmis sritimis, kurios visos, W. Nowakowski požiūriu, turi bendrą bruožą, jas jungiančių į vakarų baltų kultūrinę sritį. Lygindamas romėnišką importą Vakarų Lietuvoje ir Semboje, jis pažymi, kad romėniški daiktai abiejose srityse skiriasi ir rodo tiesioginius Vakarų Lietuvos gyventojų ryšius su Reino žemupiu per Baltijos jūrą, Skandinaviją ir Danijos salas. Galėtume mintį pratęsti, kad tai ir galėjo būti pagrindas atsirasti „savarankiškom“ (nuo Dollkeimio kultūros pavyzdžių) papuošalų formoms Vakarų Lietuvoje. Nemuno žemupio kultūrą W. Nowakowski linkęs laikyti veikiau Dollkeimio kultūros pakraščiu nei savarankiška kultūrine sritimi, rasdamas buv. Prūsijos archeologų publikacijose nuorodų į biritualinio papročio egzistavimą. Kartu pripažįstama Vakarų Lietuvos kapinynų su akmenų vainikais įtaka dirbinių formoms Nemuno žemupyje vėlyvaisiais romėniškaisiais laikais. Autoriaus nurodytos kai kurios bendros formos su Dollkeimio kultūra („didžiosios“ lankinės segės lenkta kojėle, žiedai su trikampėmis plokštelėmis galuose) vis dėlto naujausiais duomenimis yra būdingi ir Vakarų Lietuvos kapinynų su akmenų vainikais sričiai. Atskirai trumpai aptardamas vėlyvųjų romėniškųjų laikų pradžioje iš Lietuvos–Pietų Latvijos pilkapių srities išsiskyrusią plokštinių kapinynų grupę vakarų Žemaitijoje, autorius turbūt turėjo galvoje Jūros–Dubysos tarpupį (L. Vaitkunskienė. Dėl vakarų žemaičių kultūros substrato. In: Vakarų baltai: etnogenezė ir etninė istorija. V., 1997, p. 151–160). Betgi užsimindamas apie Sembos ir Vakarų Žemaitijos gyventojų kultūrinius ryšius ankstyvaisiais tautų kraustymosi laikais, jis pamini, kad tuomet turtingiausias Žemaitijos kapinynas buvo Plinkaigalis (90 p.). Čia lenkų tyrinėtojas pakliuvo į lie-

tuvių istoriografijoje paspęstus painios žemaičių etnogenezės žabangus. Kaip ten bebūtų, Plinkaigalis pavyzdys, sekant Vakarų Žemaitijos romėniškųjų laikų kapinynų raidą, nelabai tinka, nes geografiškai Plinkaigalis įsiterpęs tarp pilkapių ir Vidurio Lietuvos kapinynų senojo geležies amžiaus. Toliau W. Nowakowski apžvelgia Dollkeimio–Kovrovo kultūros ryšius už baltų pasaulio ribų su kitomis Vidurio ir Šiaurės Europos barbarų gentimis. Tyrinėtojas išskiria, kokios dirbinių formos perimtos iš kaimynų, kurie tarpininkavo tarp Sembos gyventojų ir Romos gintaro prekybos. Tai skatina lietuvių tyrinėtojus dar kartą paieškoti, kiek, tarkim, Vielbarko, Pševorsko ar pietų Skandinavijos stiliaus dirbinių randame Lietuvoje. W. Nowakowski kaip „Pševorsko stiliaus“ įtaką nurodo geležines lankines seges lenkta kojėle, kurios žinomos tik pietinėje vakarų baltų arealo dalyje. Tačiau literatūroje pavienės lankinės segės žinomos iš įvairių Lietuvos sričių (žr. M. Michelbertas. Senasis geležies amžius Lietuvoje. V., 1986, p. 119), o ne tik Šernų kapinyne (autoriaus radimviečių sąrašė (167 p.), matyti, įsivėlė klaida, nes Šernuose geležinių lankinių segių rasta ne kape Nr. 9, o Nr. 26, 86 bei spėjamai Nr. 51, 52, žr. A. Bezenberger. Das Gräberfeld bei Schernen (Kreis Memel). In: Sb. Prussia. H. 17, Königsberg, 1892, p. 153, 157, 162) ir Šarkų k. kapo Nr. 15. Kitas teiginys (103 p.) – tam tikri vėlyvųjų romėniškųjų laikų dirbinių tipai, randami daugiausia Vakarų ir Vidurio Lietuvoje, kaip antai cilindriškai audinio pakraščiams papuošti, krūtinės papuošalai iš grandinėlių ir azūrinių plokštelių bei antkaklės vytu ar tordiruotu lankeliu, liudija pietrytinės Baltijos jūros pakrantės įtaką. Jis turėtų sumažinti Lietuvos archeologų ambicijas ieškoti dvipusio mūsų pajūrio gyventojų ryšių su pietų Skandinavija senajame geležies amžiuje ženklų.

Monografijos pabaigoje aptariami antikiniai rašytiniai šaltiniai, kalbantys apie vadinamuosius *Aestii*, ir jie derinami su baltų etnogenezės teorijomis. Autorius skaitytojui neperša savo schemas, bet pateikia įvairių kitų tyrinėtojų požiūrių. Išmintingas yra W. Nowakowski priminimas, jog, naudojantis antikos šaltiniais, reikia neužmiršti, jog mes mąstome XIX a. atsiradusiomis etniškumo sąvokomis – antikos autoriams svarbiau buvo vertinti ir aprašyti gentis pagal jų „civilizuotumą“, o ne kalbą ar kokią kitą gentį jungiančią savimonę. Taigi, ieškodamas *Aestii* baltiškos kilmės pagrindimo rašytiniuose šaltiniuose, W. Nowakowski „pasitiki“ tik Tacito *Germania*, nes šis vienintelis užsimena ir apie etninius

barbarų pasaulio skirtumus. Tyrinėtojo nuomone, Tacito aprašomos *Aestiorum gentes* buvo vakarų baltų kultūrinės srities, kurioje iškilčiausia Dollkeimio–Kovrovo kultūra, gyventojai.

Tam skaitytojui, kuris nesutiks su siūlomu Sembos archeologinės medžiagos chronologiniu skirstymu ar abejos Dollkeimio–Kovrovo kultūros fazių perimamumu, Nowakowskis daro didelę paslaugą, nes surinko išsklaidytą informaciją iš senų publikacijų su didele dalimi karo metais dingusių archeologinių dirbinių piešiniais ir ją pateikė šiuolaikinės publikacijos lygiu. Knygoje pateikiama paminklų ir įvairių tipų dirbinių ra-

dimviečių sąrašai, kiekvieno kapinyno kapų kompleksų ir dirbinių koreliacinės lentelės, dirbinių piešiniai (gaila, jog be mastelio), radinio paplitimo kapinynose schemos ir svarbiausių dirbinių paplitimo vakarų baltų regione žemėlapiai. O tai ir yra dovana net patiems skeptiškiems. Jiems negalėčiau priklausyti, nes skaičiau darbą, kuris tarsi išgąsdino savo profesionalumu, bet taip pat leido suprasti, jog turiu turėti ir savo požiūrį į kai kurias problemas. Autorius savo požiūrį turi. Didelio darbo dėka.

Rasa Banytė

Zalizniak L. L. The Swidrian Reindeer-Hunters of Eastern Europe In: *Beiträge zur Ur- und Frühgeschichte Mitteleuropas 5. Archäologische Fachliteratur Wilkau – Hasslau 1995.*

Ukrainos archeologas, akmens amžiaus tyrinėtojas Leonidas Zalizniakas yra gerai žinomas savo darbais apie Ukrainos finalinio paleolito ir mezolito paminklus, darbais, kuriuose atsispindi ilgametis kruopštus tyrinėtojo triūsas ir įvairiapusis, neretai savitas ir novatoriškas, mokslininko požiūris į nagrinėjamas problemas. Naujais L. Zalizniako monografija „The Swidrian Reindeer-Hunters of Eastern Europe“ skirta vėlyvajame paleolite Vidurio Europoje plytėjusių priedyninių zandrinių lygumų pirmiesiems gyventojams, šiaurės elnių medžiotojams. Ši knyga – tai 1989 m. pasirodžiusio jo veikalo „Ochotniki na severnogo olenia Ukrainaskogo Polesja epochi finalnogo paleolita“ kiek pataisytas ir papildytas leidimas anglų kalba, siekiant, kad šiuo darbu galėtų naudotis ir kolegos iš „Vakarų pasaulio“.

Knygos pradžioje pateikiama vėlyvojo paleolito iktotinių antgalių kultūrų bendrijos tyrinėjimų istorija. Šių kultūrų tyrinėjimai prasidėjo XX amžiaus pradžioje ir daugelio mokslininkų triūso dėka Svidrų kultūra šiuo metu yra viena geriausiai ištyrinėtų vėlyvojo paleolito kultūrų Europoje. Toliau pateikiama Polesės ir vidurio Europos priedyninių zandrinių lygumų aplinkos sąlygų rekonstrukcija vėlyvojo ledynmečio laikotarpiu. Kaip nurodo autorius, vėlyvojo ledynmečio laikotarpis prasidėjo maždaug 12000 m. pr. Kr. ledynams galutinai pasitraukus iš Pomeranijos galinių morenų srities (knygos tekste, matyt, įsivėlė nedidelė korektūros klaida, nes parašyta prieš 12000 metų, o ne 12000 m. pr. Kr., kaip turėtų būti). Vėlyvojo ledynmečio laikotarpis (11300–8100 m. pr. Kr.) skirstomas į tris šaltesnio klimato periodus: Driasa I, II, III ir du atšilimo periodus: Biolingą ir Aleriodą. Paminėtina, kad Šiaurės vakarų Europos ir Rytų Pabaltijo šalių paleogeografai naudoja kiek kitokią vėlyvojo ledynmečio periodizacijos schemą. Šiam laikotarpiui priskiriami tik keturi paskutiniai periodai, atitinkamai vadinami Biolingu, Senesniuoku Driasu (Driasu I), Aleriodu ir Jaunesniuoku Driasu (Driasu II). Todėl šiose sąlyse naudojamoje schemoje vėlyvojo ledynmečio laikotarpis yra datuojamas 13000–10000 metų nuo mūsų dienų (Kabailienė M. *Lietuvos Holocenas*. Vilnius, 1990, p. 87–90) ir jo chronologinės ribos kiek skiriasi nuo autoriaus chronologinės-stratigrafinės schemas.

Trečioji knygos dalis skirta Polesės paleolito stovyklaviečių su iktotiniais antgaliais periodizacijai. Pradžioje autorius išsako prielaidą, kad kai kurie radiniai rodytų ankstyviausiojo Driaso periodo Hamburgo kultūros pėdsakus Rytų Europos vakarinėje dalyje. Kaip Hamburgo kultūrai priskirtini yra nurodyti pavieniai strėlių antgaliai iš Kašėtų ir Rudnios vietovių Lietuvoje bei Odrižino ir Priboro stovyklaviečių Polesėje. Minėti antgaliai iš Lietuvos yra paskelbti R. Rimantienės knygoje „Paleolit i mezolit Litvy“ (p. 28, pav. 16:1,2, pav. 17:1–3). Tai atsitiktiniai radiniai iš V. Šukevičiaus rinkinio. Du nurodyti antgaliai iš Rudnios (Rimantienė R. 1971, p. 28, pav. 17:1,3) – tai atsitiktinių formų gremžtukų ar grandukų tipo dirbiniai, o trečiasis (Rimantienė R. 1971, p. 28, pav. 17:2) – tai sunkiai tiksliai apibrėžiamo tipo antgalio dalis. Klaida atsirado, nes knygos autorius negalėjo jų pamatyti iš arčiau. Antgaliai iš Kašėtų ir iš Polesės savo forma greičiau primena kai kurių vėlyvojo medleno stovyklaviečių radinius, tai savo laiku buvo pasižymėjusi R. Rimantienė (Rimantienė R. 1971, p. 33), tačiau jie nėra panašūs į tipiškus Hamburgo kultūros antgalius. Jau pats jų pobūdis – pavieniai, atsitiktiniai radiniai – neleidžia daryti platesnių išvadų. Tai suprantama ir knygos autorius nurodydamas, kas šią jo hipotezę reikėtų paremti naujais nevienareikšmiais faktais. Mūsų nuomone, Hamburgo kultūros arealas vargu ar galėtų siekti toli nuo jo centro Šiaurės Vokietijoje esančius Nemuno ir Dnepro baseinus.

Toliau trumpai apžvelgdamas Svidrų kultūros kultūrinės aplinkos, Liungbiu, Arensburgo ir Krasnoseljės kultūrų palikimą, autorius pristato naujai ištyrų ir surinktų Svidrų kultūros stovyklaviečių medžiagą, smulkiai charakterizuodamas ir analizuodamas šios kultūros titnaginį inventorių. Tik Pribor 13A stovyklavietės medžiaga jau yra skelbta ir čia pateikiama kaip viena būdingiausių šios kultūros stovyklavietėms Polesėje.

Labai įdomi ir reikšminga, šiuo metu geriausiai paaiškinanti turimus faktus yra L. Zalizniako hipotezė apie vėlyvojo paleolito kultūrų genetinius ryšius. Plėtodamas lenkų tyrinėtojo R. Schildo mintis (*Prahistoria ziem polskich...*, 1975, t. I, p. 332–335), jis nurodo, kad Aleriodo periodo pabaigoje, keičiantis aplinkos sąlygoms, į pietus traukiantis miškams, Liungbiu kultūros nešėjai, matyt,